

Nghề dệt của người Chăm ở An Giang

Trần Kiều Quang

Nghề dệt của người Chăm ra đời khá sớm, là một nét sinh hoạt văn hóa độc đáo của người Chăm ở An Giang. Một trong những nơi còn lưu giữ gần như nguyên vẹn và phát triển nghề truyền thống là ấp Phũm Soài, xã Châu Phong, huyện Tân Châu, tỉnh An Giang.

Cho đến nay chưa ai có thể khẳng định được nghề dệt của người Chăm ở Phũm Soài ra đời từ lúc nào và do ai khai sáng, chỉ biết nghề dệt ở đây phát triển ổn định từ khoảng đầu thế kỷ XIX đến khoảng năm 1960.

Các sản phẩm dệt của người Chăm thường có hoa văn, họa tiết: ô vuông, hình học, kẻ sọc, sóng nước, vân mây, bông dâu, lồng đèn... Phụ nữ Chăm thường dùng khăn đội đầu hình chữ nhật dài bằng vải mịn, mỏng, màu trắng thêu viền quanh bằng chỉ màu với nhiều họa tiết. Váy của phụ nữ Chăm thường có màu nền là màu tím đỏ, kết hợp hài hòa với các màu khác như: xanh biếc, vàng mơ và trắng... Xà rông nam thường có các màu nâu, đỏ, tím, xanh lá cây, xanh dương... Đặc biệt trên mảnh vải xà rông của nam giới thường được dệt theo chiều dọc một dãy hoa văn có màu sắc khác biệt so với màu nền của chiếc xà rông, khi quấn vào thì dãy hoa văn này sẽ nằm ở phần giữa thân phía sau của người mặc.

Những sản phẩm dệt đậm bản sắc văn hóa Chăm, mềm mại, duyên dáng, tinh xảo từ sự phối màu đến kỹ thuật dệt, tạo hình hoa văn, đòi hỏi phải trải qua nhiều công đoạn, thời gian với nhiều công cụ trong một quy trình sản xuất độc đáo(1).

Nguyên liệu dệt

Chỉ dệt: Thợ dệt Châu Phong không dùng trực tiếp ống chỉ mua về mà san ra nhiều ống nhỏ trước khi kéo canh. Chỉ dùng để dệt có nhiều cỡ. Đó là các loại sợi 20, 30, 40. Sợi có số càng lớn thì càng mảnh.

Sản phẩm dệt của người Chăm sử dụng chủ yếu 3 loại chỉ để dệt là: tơ, chỉ cotton và polyester. Tơ dành cho các mặt hàng dệt cao cấp, thường là trang phục cưới của cô dâu hay những trang phục lễ hội dành cho phụ nữ. Trang phục của nam giới Chăm thường sử dụng kết hợp khoảng 60% tơ với 40% chỉ cotton trong trang phục cưới hay lễ hội. Chỉ cotton dùng cho trang phục cho cả nam và nữ. Polyester đã được

nhuộm màu và quấn vào ống sắn, dùng để làm túi xách, khăn choàng, ít khi may trang phục vì chỉ dày.

Phụ nữ Chăm bên khung dệt. Ảnh: TRẦN PHÔNG ĐIỀU

Nhuộm: Kỹ thuật nhuộm truyền thống của người Chăm An Giang dùng các loại lá, rễ, trái cây, những chất do côn trùng bài tiết ra và một vài loại đất đá, vôi... để chế tạo thành phẩm nhuộm.

Hồ: Chỉ hay tơ được hồ để sợi chỉ cứng hơn trước khi quay thành ống để kéo canh. Để hồ sợi, người thợ dệt ở An Giang dùng nồi lớn hay thùng để nấu sôi nước có pha một ít bột gạo thành hồ loãng. Trước khi hồ, sợi được nhúng nước cho ướt đều, vắt ráo. Sau đó, người thợ

nhúng vào nước hồ rồi vắt ráo và đem phơi (2).

Công cụ dệt

Công cụ chính trong giai đoạn này bao gồm 3 bộ phận: sa quay chỉ, khung kéo canh và khung dệt.

Quay chỉ: sợi cotton sau khi mua về được đưa vào sa đảo để quay thành con chỉ.

Tẩy trắng: sau khi chỉ được quay thành con, người ta đem con chỉ ngâm trong nước 1 đêm, đến sáng mang đi tẩy trắng. Sau đó, dùng bột gạo để hồ chỉ khoảng 30 phút cho sợi chỉ săn lại và đem chỉ phơi nắng cho khô. Với tơ, trước tiên phải dùng nước tro để tẩy chất nhờn của con tằm còn bám trên sợi tơ, rồi ngâm tơ với nước vo gạo 1 đêm, mới mang đi hồ tơ. Tơ được hồ bằng bột gạo tẻ, nấu sệt như cháo loãng.

Sau công đoạn tẩy trắng và xử lý sợi, là quay sợi vào các ống chỉ suốt để thực hiện việc mắc canh tạo hoa văn cho vải.

Để suốt chỉ, người ta dùng một sa quay để quay từ con chỉ hoặc từ ống lớn vào các ống nhỏ để mắc canh; hoặc ống suốt để đưa vào con thoi dệt chỉ. Mắc canh lần 1 để tính số mét vải, số sợi chỉ; mắc canh lần 2 để tạo mẫu hoa văn hoa vải. Công đoạn này phải mất 5 ngày, tiếp đến tạo hoa văn cho từng loại sản phẩm. Hoa văn trang trí trên vải của người Chăm thường lấy từ hình ảnh, biểu tượng của thiên nhiên như:

bông dâu, bông bứa, mặt võng, mặt đềm, mặt cưa, kẻ sọc, ô vuông, hoa văn nhà cổ, ziczăc, vân mây, hoa mây... Ngoài ra, tùy theo yêu cầu của khách hàng ở từng nơi mà các nghệ nhân thiết kế thêm những kiểu hoa văn khác như: hàng xuất sang Thái Lan có thêm hình voi hay họa tiết hoa văn của vùng Tây Nguyên... Với sản phẩm xà rồng, người ta tạo hoa văn bằng một kỹ thuật đặc biệt đó là kỹ thuật Ikat (ở đây là Ikat dọc tức tạo hoa văn trên sợi dọc của vải).

Thắt Ikat còn gọi là buộc vòng (còn gọi kỹ thuật cột nhuộm) tức buộc từng lọn dây chỉ (tơ) và nhuộm để tạo hoa văn cho xà rồng. Có thể nói, thắt Ikat không chỉ đòi hỏi người thợ phải có nhiều kinh nghiệm mà còn phải khéo tay và kiên nhẫn. Nếu thắt lỏng, thuốc nhuộm sẽ ngấm vào sợi, hoa văn sẽ bị nhòe, nhưng nếu thắt quá chặt thì hoa văn sẽ bị lệch và xấu... Tiếp đến, chỉ được ngấm cho thấm nước khoảng 2 giờ, sau đó mang đi nhuộm.

Sợi nhuộm xong được vớt ra, treo lên cho ráo, sau đó sợi được mang ra sông xả cho sạch và phơi khô. Tiếp theo người ta căng sợi cho thẳng, rồi tháo các nút buộc dây nilon trên sợi. Các điểm buộc này khi tháo ra sẽ có màu trắng; khi dệt, sẽ tạo hoa văn theo những màu khác nhau.

Dệt vải

Kỹ thuật dệt của người Chăm được chia làm hai dạng: dệt xà rồng và dệt thổ cẩm. Dệt xà rồng (hoa văn) là kỹ thuật dệt Ikat, hoa văn đã được tạo trên sợi dọc và dệt sợi ngang bằng màu trơn để tạo tấm vải. Còn dệt thổ cẩm là dạng sợi dọc có nền trơn và dệt tạo hoa văn trên sợi ngang. Vì thế khung go trong khung dệt được thay đổi tùy theo từng cách dệt, mỗi khung go có nhiều sợi go. Với dạng dệt xà rồng, người ta thường dùng hai khung go kép cho 1 khung dệt và go được làm bằng dây kẽm. Khi dệt thổ cẩm, số lượng khung go thay đổi khác nhau tùy từng loại hoa văn như: dệt thổ cẩm hoa văn dạng mắt xích phải có 10 khung go, bông dâu cần 12 khung go, hoa văn con thoi, mắc võng cần 9 khung go, cánh quạt 8 khung go... Đặc biệt, khi dệt với tơ, người ta không dùng sợi go lược kẽm mà thay bằng go lược chỉ vì tơ mỏng, dễ bị đứt, hơn nữa kết bằng chỉ sẽ giúp cho sợi chỉ khít hơn, khi dệt sản phẩm sẽ khắc mặt, mịn hơn. Với cách dệt thổ cẩm thì go được bắt xen kẽ giữa go nền và go hoa văn, thường người ta mất khoảng 3 ngày mới xỏ xong go cho một khung dệt. Có nhiều loại go, go 12, 13, 14... khi go 18 người ta không dùng bằng kẽm mà đan bằng chỉ dùng để dệt tơ để cho vải dày, giá thành cao hơn.

Do liên kết giữa khung go và chân đạp nên sự thay đổi của khung go cũng làm tăng số lượng chân đạp. Thông thường nếu khung dệt có 2 khung go kép thì có 2 chân đạp nhưng với những khung dệt có 8, 10 khung go trở lên thì số chân đạp có thể lên

từ 7- 12 chân đạp. Người thợ dệt phải nhớ được chân đạp nào dùng cho khung go hoa văn và chân đạp dùng cho khung go nền mà thay đổi nhịp nhàng trong quá trình dệt.

Điểm đặc sắc trong kỹ thuật dệt của người Chăm là làm cho hoa văn nổi lên giữa nền vải và đường chỉ ngang mà không bị che khuất giữa các màu. Sản phẩm nơi đây thường sử dụng những kiểu hoa văn truyền thống như con thoi, hoa dâu, mắc võng, cánh quạt, răng cưa... đôi khi họ cũng tiếp thu những kiểu hoa văn mới lạ, đẹp từ nơi khác và kết hợp với kiểu hoa văn truyền thống để làm cho sản phẩm sinh động và mới mẻ hơn (3).

***

Trải qua thời gian, nghề dệt của người Chăm ở An Giang vẫn giữ được những nét độc đáo trong kỹ thuật dệt, kỹ thuật nhuộm màu, nên sản phẩm làm ra có chất lượng tốt, mịn, bóng và bền. Giao thương ngày càng phát triển, người Chăm cải tiến kỹ thuật dệt và nhuộm để đáp ứng được nhu cầu của thị trường. Sản phẩm dệt của người Chăm ở An Giang đã vượt ranh giới địa phương để đi khắp nơi trong nước, thậm chí ra tận nước ngoài. Đặc biệt, gần đây, An Giang đã tổ chức giới thiệu rộng rãi các sản phẩm dệt của người Chăm An Giang qua các hội chợ, triển lãm trong và ngoài nước. Số lượng đặt hàng ngày càng tăng, đời sống của bà con làng dệt ngày càng sung túc và càng thêm gắn bó với nghề truyền thống.

.....

(1) Ngọc Hồ - Phương Mai (2012), Nghề dệt thổ cẩm của đồng bào Chăm áp Phũm Soài, xã Châu Phong, thị xã Tân Châu, Tạp chí Văn hóa - Lịch sử An Giang, số 90, tháng 9, tr.24.

(2) Tư liệu Bào tàng Cần Thơ.

(3) Ngọc Hồ - Phương Mai (2012), Nghề dệt thổ cẩm của đồng bào Chăm áp Phũm Soài, xã Châu Phong, thị xã Tân Châu, Tạp chí Văn hóa - Lịch sử An Giang., tldđ, tr.25-26.